

En innføring i Tylldalsstolen

Rekonstruksjon og historisk bakgrunn

Denne artikkelen er en innføring i forfatterens Mastergradsprosjekt i Historisk Treskjæring ved City & Guilds of London Art School i 2019. Det er en tentativ historisk forskning rundt Tylldalsstolen, spesielt i forhold til dens historiske tilhørighet og betydning i forbindelse med opprettelsen av det katolske bispedømmet i Nidaros (Trøndelag, Norge) i tiden 1152-1153.

Sammendrag

Prosjektet dreide seg om rekonstruksjonen av Tylldalsstolen, en av de mest betydningsfulle eksemplene på skandinavisk treskjæring, som nå har plass ved Historisk Museum i Oslo. Denne artikkelen går inn på hovedpunktene med hensyn til forbindelsen mellom materialbruk, treskjæringsstil og ikonografien på stolen og det kulturelle og åndelige sentret i Middelalderens Nidaros. Dette innledende essayet presenterer ideen om at den originale stolen kan ha blitt bestilt av Erkebiskopsetet, og at den som sådan er et produkt av kryssningen fra flere Nordeuropeiske kultur- og håndverkstradisjoner fremherskende i området rundt Nidaros i det 12. århundre.

Fig. 1 Tylldalsstolen. Foto: Eirik Irgens Johnsen / Kulturhistorisk Museum

Innledning

Tylldalsstolen er et av de mest utsøkte og sjeldne eksempler på skandinavisk treskjæring på et møbel som daterer seg tilbake til det 12. århundre. Navnet på stolen, som nå står i Historisk Museum i Oslo, stammer fra stedet der den sist befant seg – Tylldalen i Tynset kommune i Hedmark.

Jeg vil i det følgende gi en innføring i rekonstruksjonen av Tylldalsstolen, som jeg fullførte som del av min Mastergrad i

Historisk Treskjæring ved City & Guilds of London Art School.

Forskningen jeg gjorde i forbindelse med rekonstruksjonen av stolen, antyder at møbelet var skapt i tiden og miljøet rundt etableringen av det katolske Nidaros Bispedømme i Nidaros, Norge, mellom 1152 og 1153. Tylldalsstolen kan gi en unik innsikt i det tverrkulturelle og åndelige senteret i Middelalderens Nidaros i første halvdel av det 12. århundre.

Jeg vil begynne med en kort oversikt over den historiske konteksten da den originale stolen ble skapt, dens materiale, treskjæringsstil og ikonografi. Av hensyn til omfanget av denne innledende avhandlingen, vil jeg bare fokusere på forhold som forbinder stolen med historien til Nidarosdomen og Erkebiskopsetet. Jeg vil ikke ta i betraktning mere omfattende studier som går inn på dens detaljerte ikonografi og kulturell påvirkning i videre forstand. Jeg vil konkludere med en oppsummering av arbeidet med rekonstruksjonen av stolen.

Historisk Forskning

Det er sannsynligvis på nåværende tidspunkt ikke noe annet trearbeid i Norge som kan sammenlignes med Tylldalsstolen når det gjelder dens unike kvalitet på håndverkskunsten. Det er mange forhold når det gjelder konstruksjon og utskjæringsstil som knytter stolen til Nidaros Erkebispedømme og det kulturelle kunst- og håndverkssenteret etablert i forbindelse med byggingen av Nidaroskatedralen.

Materiale

Dorothea Fischer ser et sammenfallende element i stolens detaljerte utskjæringer mellom steinornamentene fra Nidaroskatedralen og utskjæringene på hvalross-tenner fra midten av det 12. århundre (Fisher, 1963). Ornamentene ser ikke ut til å ligne på de dristige utskjæringene som var vanlig på møbler i denne tidsperioden, men minner heller om de intrikate og detaljerte støttannutskjæringene gjort i verkstedene rundt Nidaros mellom det 9. og 14. århundre. Det er viktig å merke seg at på den tiden var Nidaros et av de

Fig. 2 Tylldalsstolen. Foto: Ukjent / Kulturhistorisk Museum

Fig. 3 Sittende Konge, Lewish Sjakkbrikker, 12. Århundre, hvalrosstann.
Foto: The British Museum

Fig. 4 Kjempende hvalrosser. Detalj fra Tylldalsstolen.
Foto: Kulturhistorisk Museum

ledende sentrene for handelen med hvalrossstøttenner i Europa, med elfenben importert fra Grønland, Island og Nord-Finland.

Ifølge Xavier Dectot (2018) ble støttannskjærerne sannsynligvis påvirket av skulptørene i Nidaros. Et utmerket eksempel på denne påvirkningen kan gi seg uttrykk i de velkjente Lewishsjakkbrikkene (fig. 3) eller Uig-brikkene, som sannsynligvis ble utskåret i Nidaros og eksportert til De Britiske Øyer i midten av det 12. århundre.

Fig. 5 Fragment fra en trone i elfenben fra hvalrossstann, ca. 1150. Foto: The British Museum

Denne forbindelsen mellom ornametikk og støttannutskjæringsvirksomhet lokalisert til Nidaros kan lede til den konklusjonen at Tylldalsstolen faktisk ble utsmykket av håndverkere profesjonelle på det å arbeide med denne spesielle typen materiale. Inngraverte figurer og punkter er typisk nok funnet på støttannutskjæringer. Det er av interesse at Tylldalsstolen er rikt utsmykket med slike ornamenter, sammen med de mer tradisjonelle figurer brukt i treskjæring (se fig. 4).

Detaljene i utskjæringene fremhevet og markert med rød sirkel på bildet, viser en teknikk som er typisk for støttannutskjæringer; slik det er vist her i en sammenligning mellom figurer en finner på en sjakkbrikke fra Lewishsjakkbrikkene og de utskårne figurene på Tylldalsstolen.

Et annet hint om utskjærernes yrkes-tradisjon kan være motivet med de sammenflettede skapningene en finner på armlenene til stolen – en mulig framstilling av hvalrosser og hentydninger til handelen med støttenner (fig. 4)?

Muligens var denne spesielle utskjæringsteknikken brukt med hensikt for å skape inntrykket av et mere kostbart materiale enn tre – nemlig elfenben fra støttenner. Denne antagelsen kan bli støttet av en utskåret hvalross-støttann fra det 12. århundre som nå finnes i British

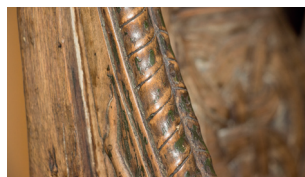

Fig. 6 Detalj av det originale L-formede armlenet med pigmentrester. Foto: Kulturhistorisk Museum

Fig. 7 Gullarmring fra Aggersborg, 9.-11. århundre. Foto: Kit Weiss / Nationalmuseet, Danmark

Fig. 8 Osebergstolen, 9. århundre. Foto: Eirik Irgens Johnsen / Kulturhistorisk Museum

Museum. Den har opprinnelig tilhørt en trone og dannet sannsynligvis et stolben før det fikk status som relikvie (fig. 5).

Andre deler av stolen synes å kappes om å overgå hverandre i stilistisk prakt, gjennom sine utskårne figurer (fig. 7) slik en kan observere på armlenestykkene (fig. 6). Spor av pigment funnet på stolen anty-

der videre at tronen var delvis eller til og med helt overmalt og forgylt. Ved å male treet og imitere kostbare materialer så som elfenbein, gull og sølv ved forseggjorte utskjæringer og bruk av pigmenter, ville stolen ha fått en prestisjefyllt og ekstraordinær status.

Det faktum at stolen var malt, og dens spesielle konstruksjon og stil, knytter den klart til mer eldre eksempler på firkantformede stoler, så som Osebergstolen (fig. 8). Historisk sett ble denne type stol eller trone bygd for rike personer med høy rang, slik som med Osebergstolen, som ble funnet i den vidkjente Vikinggraven av samme navn. Denne teorien er også bestyrket av den rikt utskårede stolryggen, som viser at stolen var plassert fritt på golvet og var ment å kunne beskues fra alle sider (se fig. 2).

Fisher (1963) og Blindheim (1966) anser kryssningen mellom ulike håndverks- og figurative stilarter en finner på Tyllaldsstolen som bevis for hvor den ble skapt. På midten av det 12. århundre var Nidaros det viktigste kulturelle senteret på den nordre halvkule som kunne skape en så unik variasjon og unikt utvalg av ulike kunsthåndverk. Når det gjelder grunnleggelsen av Erkebispedømmet Nidaros omkring 1152, er det videre sannsynlig at stolen ble bestilt av Erkebiskopsetet og kan til og med ha fungert som biskoptrone. Derimot synes det ikke sannsynlig at stolen var bestilt og laget for Olavskirken i Tyldal eller Tyllidalen, der stolen ble oppdaget i 1879. Tyllidalen ligger parallelt med Østerdalen, og var hovedruten for pilegrimsvandringen til Nidaros i Middelalderen. Men stolen forekommer å være alt for kostbar og utsøkt til å være tiltenkt en liten sognekirke.

Ikonografi

Motivene for utsmykningene som en finner på stolen viser en videre forbindelse med Nidaros og Domkirken der. Når en ser nærmere på ornamentene, kan en tydelig finne tre typer: akantusblader, flettede bånd og fantastiske dyre- og menneskefigurer. Blomstermotivene på stolen ligner svært mye på noen tidlig romanske søylehoder (fig. 9) funnet på Domkirken (Blindheim, 1966).

Fig. 9, til venstre. Kapiteler, Nidarosdomen, Trondheim, ca. 1019-1120. Bilder fra: Blindheim (1966)

Fig. 10, til høyre. Tyllaldsstolen, detalj.

Foto: Kulturhistorisk Museum

Det uvanlig fine tekniske designet gjør det veldig sannsynlig at stolen er et arbeid utført i et urbant miljø og av en mester fra det nære miljøet av ulike håndverksdisipliner lokalisert rundt Domkirken, der kontakten med flere engelske utskjærings-tradisjoner har vært tettere enn noe annet sted i Norge. Det er igjen Fisher (1963) som setter søkelyset på forbindelsen mellom motiver på stolen og utskårne figurer en finner på engelske kirkeportaler i det 12. århundre (fig. 11). Videre forbindelser til engelsk kunst fra omkring 1100 kan også fastslås gjennom såkalte illuminerte, dekorerte og kunstferdige manuskripter, spesielt fra Winchester, som viser løver i sprang,

Fig. 11. Detalj, Søndre Portal, ca. 1140. Stone Church of St Mary and St David, Kilpeck. Foto: Web Gallery of Art

Fig. 12. Illuminert dekorert initial i manus fra Winchester, 11. – 12. århundre. Foto: British Library

Fig. 13. Tyllaldsstolen, detalj. Foto: Kulturhistorisk Museum

frodige akantusblader og initialer med elegante flettede bånd (fig. 12).

De fleste dyre- og menneskelignende figurene på stolen synes å være i kamp. Dette er også tilfelle med den sentrale utsmykningen som fins i rundingen på ryggen av stolen, som viser en mann som svinger sverdet eller dolken mot to mystiske vesener, hvorav det ene biter over hans skjegg eller hals. Det fører for langt i forhold til formålet med denne avhandlingen å diskutere mulige tolkninger av nevnte scene, men det er viktig å merke seg den stilistiske likhet med et motiv funnet på en del av et dekorert felt fra St. Augustine's Abbey, Canterbury, datert til det 12. århundre (fig. 16).

Når det gjelder kompleksiteten i scene- ne fremstilt på stolen, inviterer studiet av de forskjellige bilder og motiver til ytterlig forskning i stor skala på mange områder. Viktige første forsøk er blitt gjort på 1960-tallet av Fisher (1963) og Brage Irgens (1968).

Fig. 14. Detalj fra rekonstruksjonen av Tyllaldsstolen 2019. Bilde ved forfatteren.

Fig. 15 (over til høyre): Figur flankert av en løve og en drage. St. Hallvard Kirke, nå på Oslo Domkirke. 12. århundre. Foto: Oslo domkirke

Fig. 16 (nederst til høyre). Del av utsmykket langsående fasadefelt. Mann flankert av dyr som biter skjegget hans, ca. 12. århundre. St. Augustine's Abbey, Canterbury. Bilde ved forfatteren

Rekonstruksjon av Tyllaldsstolen. Framgangsmåte

Prosjektet fant sted mellom 2018-19 ved City & Guilds London Art School og kom i stand som et resultat av personlig interesse for Tyllaldsstolen. Prosjektet var en del av forfatterens Mastergrad og ble finansiert av en privat supporter som ønsket å overta stolen etter dens fullførelse.

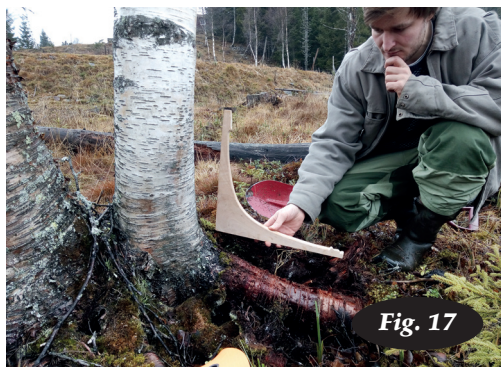

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Rekonstruksjonen ble laget av ferskt engelsk tømmer; sølvbjørk ble brukt i hoveddelene og gran i setet. De karakteristiske L-formede armlenene ble hentet fra norsk fjellandskap, der trerot og stamme kan danne den spesielle bøyde formen som var brukt for å lage de opprinnelige armlenene (fig. 17-18).

Stolen ble lagd utelukkende med håndredskaper søkt utformet mest mulig etter historisk praksis og delvis basert på

ranseformål ble bestilt fra Historisk Museum i Oslo i forkant av utskjæringsprosessen.

Anslagsvis 360 timer ble brukt på å samle og preparere trematerialet og lage de 16 forskjellige delene til stolen. Et lignende antall timer var nødvendig for å tegne på og skjære ut ornamentene, til sammen omkring 720 timers arbeid på rekonstruksjonen. Dette inkluderer også tid til reiser og levering.

Fig. 21 og 22. Rekonstruksjon av Tyllðalsstolen, 2019. Bilde ved forfatteren

Naglene til armlenene ble gjort spesielt av en smed i London, basert på originalene fra det 12. århundre (fig. 20). De fire naglene i rundingen på stolryggen (fig. 10) ble utelatt i rekonstruksjonen ettersom de sannsynligvis stammer fra en senere tidsperiode.

En avventer nå evalueringen av stolens status som offisiell kopi eller gjenpart, som skal utføres av Historisk Museum i Oslo, og som fortsatt foregår i skrivende stund (2019).

Oppsummering og videre forskning

Når en ser nærmere på rikdommen av ornamentikk, kan en observere forskjellige nivåer av ekspertise i utskjæringsstilen. Dette kan føre til den konklusjonen at flere utskjærere med varierende dyktighet i en spesiell stil og/eller type ornament deltok i arbeidet med stolen.

Som tidligere bemerket, antyder rester av pigment på noen deler av stolen og rikdommen av utskjæringer at originalen mest sannsynlig var malt eller forgyldt. Den samtidige Suntakstolen er et av de eldste

eksempler på malt møbel kjent fra Sverige. En nøye vitenskapelig undersøkelse av stolen avslørte tydelige rester av flere fargepigmenter så som svart, hvitt og rødt (Löfgren og Isaksson, 2012). Det overskred økonomi og muligheter i dette prosjektet å utføre videre forskning for å bestemme de originale pigmentene brukt for å fargelegge Tyllðalsstolen, og male kopien i tilsvarende farger. Imidlertid innbyr arbeidet med dette til rikelig mulighet for videre forskning.

Referanser

- Blindheim, M. (1966) «Norsk Romansk skulpturornamentikk, 1090-1210.» New York: Transatlantic Arts.
- Dectot, X. (2018) «Da elfenben kom fra havet. Noen trekk fra handelen med ubehandlede og utskjærte støttenner fra sjøpattedyr i Middelalderen». *Anthropozoologica* Bind 53 (14), Side 159-174
- Fischer, D. (1963) «Tyldalstolen». *Tidsskrift for norrøn arkeologi*, Vol.26
- Larsen, B. (1968) «Dragedreper og Løvejeger». *Tidsskrift for norrøn arkeologi*, Vol.32
- Löfgren, S. og Isaksson, S. (2012) «Det eldste bevis på malte møbler fra Sverige: Stolen fra Suntak fra det 12. århundre». *Journal of Archaeological Science*, Bind 39

Om forfatteren

Lara Domeneghetti er en italiensk treskjærer og forgyller (født 1993) som bor og arbeider fra Ålesund. Hun mottok en Mastergradiplom med Utmerkelse i Historisk Treskjæring og Forgylting ved City & Guilds London Art School. Hun ble uteksaminert fra Camberwell College of Arts London I 2017 med en MA i Billedkunst. Hennes tidligere utdanning består

av en BA-grad i Billedkunst fra WAM Media Academy Dortmund og et universitets- diploma i Malerkunst og Tradisjonell Treskulptur fra Art School Academia i Val Gardena, Italia.

Hun er blitt tildelt tallrike priser og stipend så som The Honourable Society of Knights of the Round Table Award, The Worshipful Company of Joiners and Ceilers Award, The Worshipful Company of Carpenters Award of Grinling Gibbons Wood Carving Scholarship.

For tiden har hun to lærlinger, en i forgylling og en i treskjæring på verkstedet sitt i Ålesund. Pågående prosjekter er blant annet gjenoppbyggingsarbeidet med treskjæring i Borgund kirke og Drageslottet på Fagerheim. Hun er også fast gjestelærer ved Dovre Håndverkskole hvor hun underviser i middelalderskandinavisk stil, dragestil og rokokko.

Nylige samarbeidsprosjekter inkluderer offisielle rekonstruksjonsprosjekter ledet av Nesland Portal, Hove Madonna & Hopperstad Baldaquin, Heddal Brudebenk og Heddal Klokkepult. Nylige oppdrag inkluderer arbeider for Worshipful Livery Company of Joiners and Ceilers of the City of London; Parish Church of St. Mark's Regent's Park, Diocese of London og Roman Catholic Diocese of Bolzano-Brixen, Italia.

Telefon: +47 94797773

E-post: post@kunstverksted.no

Instagram: [@kunstverksted.no](https://www.instagram.com/kunstverksted.no)

Facebook: [@Kunstverksted AS](https://www.facebook.com/KunstverkstedAS)

*Fig. 23. Rekonstruksjon av Tyllidsstolen, 2019.
Forfatters bilde*

Dette er en noe bearbeidet og oppdatert utgave av en artikkel som først ble trykt i *Conservation & Heritage Journal*. Oversatt til norsk av Ellef Røe.